

Tentoonstelling Indonesische doeken

Rede, uitgesproken door Zijne Excellentie de Ambassadeur van Indonesië in Nederland, Mr. Sudjarwo Tjondronegoro, op 17 juni 1966 ter opening van de tentoonstelling 'Indonesische doeken' in het Textielmuseum te Enschede.

Mijnheer de Voorzitter en Heren Leden van het Bestuur van de Stichting Twents-Gelders Textielmuseum, Dames en Heren,

Gaarne zeg ik U dank, Mijnheer de Voorzitter, voor de vriendelijke woorden van welkom, die U zojuist tot mij hebt willen richten. Ik heb Uw uitnodiging om deze tentoonstelling van Indonesische doeken te openen zeer op prijs gesteld en heb die dan ook met genoegen aanvaard. Het is inderdaad een uitstekende gedachte geweest, om aan het zo belangrijke onderwerp: Indonesische doeken, hier in Twente een tentoonstelling te wijden. Het zijn immers Twente en Gelderland geweest die gedurende een lange reeks van jaren het grondmateriaal, de cambrics, produceerden, waarvan in Indonesia de doeken — of kaïns, zoals wij ze noemen — werden vervaardigd.

Laat mij eerst iets over de kaïns zeggen. Deze kaïns zijn gebruiksartikelen van bijzondere aard. Zij dienen in de eerste plaats, zoals overal elders in het Oosten, om aan een van de eerste levensbehoeften van de mens te voldoen, namelijk kleding. Maar in Indonesia vervullen de kaïns nog een andere, niet minder belangrijke functie. De bewerkte kaïns hebben van ouds een uiting gevormd van de kunstzin van het Indonesische volk; zij zijn vertolkers van de Indonesische cultuur. Reeds lang voordat Indonesia met het Westen in aanraking kwam, bestond er in ons land een weefnijverheid en bewerkingsindustrie, waarbij speciale aandacht werd besteed aan motieven en kleurencombinaties. Evenals men in Nederland in de provincies klederdrachten aantreft, die een uiting van kunstzin van het volk zijn en die van provincie tot provincie, en soms van plaats tot plaats verschillen, zo variëren ook in Indonesia de patronen en motieven en ook de bewerkingsmethoden van eiland tot eiland en van streek tot streek. Het batikken is een kunstnijverheid, die in de loop der eeuwen op Java tot hoge perfectie werd gebracht, waarbij de motieven zowel aan de mythologie als aan de natuur werden ontleend. Daarnaast valt bijvoorbeeld het ikatten te noemen, waarbij gestreefd wordt naar een harmonieuze ineenvloeiing van kleuren. De ingeboren kunstzin van de Indonesiër werd daarbij in vroeger tijden geholpen door de rijkdom aan natuurlijke verf-

stoffen die Indonesia voortbracht. Wat wij dus op deze tentoonstelling voor ons zien, zijn originele kunstuitingen van het Indonesische volk, uitingen van de Indonesische identiteit, voortgesproten uit een drang, om schoonheid en symboliek in het dagelijkse leven tot uitdrukking te brengen. Zonder overdrijving mag gesteld worden, dat de Indonesische kaïns als zodanig uniek zijn en hun weerga in de wereld niet vinden. Om nu op Twente terug te komen, de industriële revolutie van de vorige eeuw leidde hier tot de opkomst van de textielindustrie, die al spoedig een belangrijk afzetgebied voor haar produktie in Indonesia vond, eerst in de vorm van calicots en later van cambrics. Het bleek, dat de hier vervaardigde cambrics een bijzonder goed materiaal voor de batik-industrie vormden, zoals op deze tentoonstelling ook duidelijk tot uitdrukking komt. De wereld bleef echter niet stilstaan. Reeds in het begin van deze eeuw leidde de ontwikkeling van de chemische industrie in het Westen ertoe, dat de natuurlijke verfstoffen door synthetische verfstoffen werden vervangen. De indigocultuur, die een belangrijk afzetgebied in de batikindustrie had gevonden, was daarmee ten ondergang gedoemd. Belangrijker was echter de spreiding van de moderne textielindustrie van Europa naar Azië. In het bijzonder ontwikkelde zich Japan tot een formidabele concurrent van Europa. Bij de snelle bevolkingsaanwas in Oosterse landen en het nog geringe inkomen per hoofd, werd de behoefte aan goedkope textiel steeds groter. Dit leidde er ook toe, dat de traditionele hand-gebatikte kaïns goeddeels verdrongen werden door prints, ook vanwege de grotere markt. De wijzigingen in het handelspatroon van Indonesia werden versneld door de tweede wereldoorlog. Naast de importen van textiel uit Japan, Honkong, India en andere nabuurlanden, kwam in het onafhankelijk geworden Indonesia een eigen textielindustrie tot stand. Ik behoef hier niet in te gaan op de noodzaak, die de ontwikkelingslanden voelen, om de eenzijdige agrarische structuur van hun economie te wijzigen en te diversifieren door industrialisatie. Van deze industrialisatie vormt de textielindustrie een belangrijk onderdeel, ook in Indonesia. Doel is, om uiteindelijk in de behoeften van het eigen volk op textielgebied goeddeels te voorzien. Bij meerdere ontwikkelingslanden valt reeds een streven waar te nemen om geleidelijk het Westen te vervangen als producenten en leveranciers van afgewerkte industrie-producten en halffabrikaten, speciaal ook op textielgebied. India en Pakistan zijn hiervan voorbeelden. Dit alles vormt een deel van een streven naar een nieuw wereldhandelspatroon, waarbij aan de ontwikkelingslanden een ruimere plaats in het economisch wereldbestel moet worden ingeruimd. Ons aller doel, ook dat van de Westerse geïndustrialiseerde landen, moet immers zijn om de steeds wijder wordende kloof tussen de rijke geïndustrialiseerde landen enerzijds en de arme ontwikkelingslanden anderzijds te overbruggen, althans aanzienlijk te vernauwen. Het is hier niet de plaats om over deze belangrijke problemen uit te wijden. Ik heb gemeend ze even te moeten aanstippen, omdat deze problemen hun weerslag ook doen gelden op de verhouding Indonesia-Twente-Gelderland. Men kan de klok niet terugzetten. De grote cambric-exporten uit uw provincies naar Indonesia behoren tot het verleden. Maar dit neemt niet weg dat er zich op nieuwe basis een samenwerking tussen uw textielindustrie en Indonesia kan vormen. Ik denk hierbij in de eerste plaats aan één der beste export-artikelen van Nederland, dat is haar know-how. Bij de opbouw van onze textielnijverheid hebben wij grote behoefte aan technische kennis. Die kennis hebt u. Uw textielscholen zijn bekend tot ver buiten de grenzen van Nederland. Wij hopen dat u ons in toenemende mate behulpzaam zult willen zijn bij de opbouw van onze textielnijverheid, hetzij door onze jongeren de gelegenheid te geven hier hun kennis te vermeerderen, zoals nu reeds incidenteel geschiedt, hetzij door uw deskundigen, indien gewenst, naar Indonesia uit

te zenden in het raam van de ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast hopen wij dat uw industrie bereid zal zijn daadwerkelijk aan de opbouw van onze textielindustrie mee te werken volgens de lijnen, die door de Indonesische Regering voor buitenlandse investaties zijn vastgesteld. Ik denk daarbij in het bijzonder aan het systeem van production-sharing.

Dit zijn maar enkele voorbeelden. Ik ben er zeker van, Mijnheer de Voorzitter, dat bij een ernstige gezamenlijke studie zal blijken, dat het terrein van samenwerking tussen uw industrie en Indonesia mogelijkheden voor de toekomst biedt, mits wij er ons maar bewust van zijn, dat beide partijen hun krachten moeten geven aan de opbouw van een nieuwe, betere samenleving, ook vooral in economische zin. Het is in de opbouw van de ontwikkelingslanden, die nog altijd het grootste gebied van de wereld uitmaken, waar het Westen zich voor alles nuttig kan maken, niet om redenen van weldadigheid, maar uit welbegrepen zelfbelang. Er is eigenlijk een grotere wereld, waarin wij allemaal leven en leven moeten. Door welvaartsspreiding, eerst op nationaal vlak en later op regionaal terrein, hebben de Westerse landen hun welvaart vergroot. Dit, op zichzelf begrijpelijke doel, kan echter niet het einddoel zijn. De wereld is economisch één geworden. De leefbaarheid voor de moderne mens in de wereld als geheel moet ons groter einddoel zijn. Laten wij hopen, dat deze ontwikkeling goed onderkend wordt en dat de moderne, progressieve mens, de welvaartsspreiding zal weten uit te breiden tot een wijd internationaal terrein, waardoor uiteindelijk een einde zal worden gemaakt aan de onhoudbare toestand dat tweederde van de wereldbevolking in armoede leeft en éénderde welvarend is. Er wacht hier een grote taak, niet alleen voor de ontwikkelingslanden zelf — want zij zijn het, die in de eerste plaats hun opbouw moeten bewerkstelligen — maar ook voor de rijke geïndustrialiseerde landen, zonder wier daadwerkelijke samenwerking deze opbouw onmogelijk is. Moge dan deze tentoonstelling, die een blik werpt op het verleden, tevens een aangrijppingspunt vormen voor een nieuw begrip, een nieuwe oriëntatie en samenwerking tussen Indonesia en de Twents-Gelderse textielindustrie, tot heil van beide.

Hiermee, Mijnheer de Voorzitter, verklaar ik deze mooie tentoonstelling van Indonesische doeken voor geopend.

Ik dank u, Mijnheer de Voorzitter.

Inleiding door mejuffrouw M. A. Bolland, Adjunct-conservatrice van het Kon. Instituut voor de Tropen te Amsterdam.

Mijn lief, weinigje garen
Gij moogt niet onvoldoende zijn.
Laat er steeds wat van U overblijven.
Moge gij gelijk een zee zijn die nimmer opdroogt.
En gelijk een vlakke die onafzienbaar is
Opdat ik U nog dikwijls moge gebruiken.

Zo sprak de vrouw in Zuid-Celebes haar zelfgesponnen katoenen garen toe, als ze het 's avonds wegborg. De volgende dag zou ze verder gaan met het opzetten van de schering. Want spinnen en weven behoorde tot haar dagelijkse bezigheden. Zo was het vroeger niet alleen in Zuid-Celebes, maar in heel Indonesië. En waarschijnlijk is het ook nu nog in vele huishoudens in Indonesië de taak van de vrouwen en meisjes om voor de weefsels die nodig zijn zelf de garens te spinnen met spintol of spinnewiel en de doeken te weven op een eenvoudig weefgetouw. Het kunnen doeken zijn die als kleding gebruikt worden zoals kokerrok of schouderdoek, heel eenvoudig en weinig versierd. Maar de vrouwelijke leden van de familie hebben ook tot taak de fraai geornamenteerde weefsels voor de feestkleding te vervaardigen. Bovendien zijn weefsels vaak onmisbaar bij belangrijke gebeurtenissen in het mensenleven. In de Bataklanden in Noord-Sumatra bv., bij de geschenkenruil tussen bruid en bruidegom, maken weefsels een belangrijk deel uit van de goederen die de bruid aan de familie van de bruidegom overdraagt. Op de eilanden Sumba en Timor werd het lijk van een belangrijk man begraven, gewikkeld in vele kostbare ikatdoeken. Bij het weven van dergelijke doeken is geen sprake van een dagelijks routine-werk, maar van het verrichten van een magische handeling. Dat zien we bv. heel duidelijk in het Zuid-Balise bergdorp Tenganan waar zorgvuldig rekening moet worden gehouden met vele verbods- en gebodsbepalingen bij het ikatten en weven van dubbelikat doeken. Het is wonderbaarlijk om te zien wat de Indonesische vrouwen en meisjes op hun eenvoudige weefgetouwen hebben kunnen maken. De scheringboom rust in twee houten stutten, de doekboom rust in de schoot van de weefster die met gestrekte benen plat op de grond zit. Door middel van een houten juk in haar rug dat met touwen verbonden is aan de doekboom, spant de vrouw met haar eigen lichaam de schering strak. Met behulp van een roller en ophaler krijgt ze de openingen tussen de scheringdraden, waardoorheen ze de spoel steekt. Een weefsel op deze wijze tot stand gekomen kan slechts beperkt van breedte zijn. Voor een groot doek weeft men dan ook twee of meer banen, die langs de zelfkanten aan elkaar worden genaaid.

De versiering van het weefsel kan op vele wijzen tot stand komen:

I VOOR HET WEVEN: a *door verschillend gekleurde garens te gebruiken voor schering en/of inslag (kain lurik van Java).* b *door het ikatprocédé, toegepast op de schering-garens, de inslaggarens of op schering en inslag beide.*

Het Maleise woord ikat betekent binden. De te bewerken garens worden op een raam gespannen en in bundels plaatselijk heel stevig omwonden met reepjes palmblad. Hierna

wordt de streng van het raam genomen en geveerd, waarbij de omwonden plaatsen ongekleurd blijven. Deze bewerking kan voor een volgende kleur herhaald worden. De katoenen geïkate scheringgarens worden meestal verwerkt op het bovengenoemde roller-ophaler getouw. De inslag, die in het weefsel in scheringgarens vrijwel onzichtbaar blijft, verft men meestal in de hoofdkleur van het doek, zie bv. de schouderdoeken van Sumba, Timor, Bataklanden. Inslagikat komt minder vaak voor dan scheringikat. Doeken met inslagikat zijn veelal van zijde en worden geweven op een weefgetouw met een riet. In het weefsel in linnenbinding is de schering in de hoofdkleur van het ornament tamelijk goed zichtbaar. Voorbeelden op de tentoonstelling zijn een schouderdoek van Palembang in Zuid-Sumatra en een sarong van Bali. Dubbelikat komt slechts op een enkele plaats voor. In een heel los weefsel in linnenbinding zijn schering zowel als inslag geïkat. De katoenen doeken van Tenganan in Zuid-Bali zijn hiervan een prachtig voorbeeld.

2 TIJDENS HET WEVEN: a *door extra scheringgarens (kokerrok van Sumba)*. b *door extra inslaggarens, vaak van goud, zoals in Zuid-Sumatra*.

3 NA HET WEVEN: a *batik — de delen die geen verf mogen aannemen worden aan beide zijden van de stof met een laagje was bedekt, waarna de doek wordt geveerd. Alleen op Java batikten men*. b *plangi — de stof wordt in nopjes opgenomen en omwonden met palmblad, of in een bepaald patroon geregen en stijf ingerimpeld. In het kleurbad kan de verf niet doordringen in de nopjes en tussen de stijve plooien. Een voorbeeld is te zien van Bali*. c *borduren — het komt ook voor dat schelpen, kralen en knoopjes worden opgenaaid*.

De bestudering van de Indonesische weefkunst is van betrekkelijk jonge datum. Onze voorvaders uit de 17e en 18e eeuw hadden meer belangstelling voor de handelswaarde van de weefprodukten dan voor de wijze waarop ze tot stand kwamen. En handelswaarde hadden de 'gebloemde kleedjens' die men voor een groot deel uit Voor-Indië betrok ongetwijfeld. Niet alleen waren ze een zeer gewild betaalmiddel in het goederenverkeer in heel Z.O.-Azië, ook in Europa ontstond een grote vraag naar deze sitsen of chinzen met hun prachtige exotische patronen gedrukt en gebatikt in heldere wasbare kleuren. Deze katoentjes gingen een grote rol spelen in de mode van die dagen. Bovendien werden ze de aanleiding tot het ontstaan van katoendrukkerijen, -spinnerijen en -weverijen in West-Europa, waarbij Nederland een belangrijke rol speelde. Pas op het eind van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw gaan enkelen zich interesseren voor de wijze waarop Indonesische doeken geweven en versierd worden. Mannen zoals F. Driessen, J. A. Loebèr, J. E. Jasper en Mas Pirngadie, G. P. Rouffaer, J. W. van Nouhuys, B. M. Goslings, A. Steinmann, A. Bühler, om enkelen te noemen verzamelden doelbewust en besteedden aandacht aan de versierings- en weeftechnieken. Ze schreven erover, zodat de Indonesische benamingen als batik, ikat, plangi nu vaste begrippen zijn geworden in de Europese vakliteratuur. Door hun werk, nog juist op tijd verricht, kunnen wij nu genieten van de prachtige Indonesische doeken in de musea en krijgen wij een idee van de liefde, kunde en zorg waarmee ze gemaakt zijn. Deze kunst verdwijnt in snel tempo. Want de machine neemt de taak van de wevende huisvrouw over, ook in Indonesië.